

UOT:78

**BƏSTƏKAR OQTAY RƏCƏBOVUN AZƏRBAYCAN XALQ MAHNILARI
ƏSASINDA FORTEPIANO İŞLƏMƏLƏRİNİN ƏSAS CƏHƏTLƏRİ***Məmmədova Qəsirə Tofiq qızı**Gəncə Dövlət Universiteti*[*qasira.mammedova@gmail.com*](mailto:qasira.mammedova@gmail.com)

Xülasə: Azərbaycan xalq musiqisinin fortepiano işləmələrinin ifa olunması müasir dövrün aktual məsələlərindəndir. Azərbaycan xalq mahnı və rəqs işləmələrinin ifa edilməsi fortepiano ifaçılarının zövqünü inkişaf etdirir, milli musiqi təfəkkürünü formalaşdırır. Bəstəkar O.Rəcəbovun Azərbaycan xalq mahnılarının fortepiano işləmələrindən ibarət pyesləri bu qismə aid etmək olar.

Məqalədə O.Rəcəbovun Azərbaycan xalq mahnıları əsasında fortepiano işləmələri janr, forma, üslub, faktura, bədii-texniki və ifaçılıq məsələləri baxımından təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: Oqtay Rəcəbov, bəstəkar, Azərbaycan xalq mahnıları, fortepiano işləmələri

Ключевые слова: Огтай Раджабов, композитор, Азербайджанские народные песни, фортепианные обработки

Key words: Oktay Rajabov, composer, Azerbaijani folk songs, piano arrangements

Azərbaycan fortepiano musiqisi Avropa musiqi mədəniyyəti ənənələri ilə Azərbaycan xalq musiqisi ənənələrinin sintezi ilə səciyələndir. Azərbaycan lad-məqamları, muğamları, xalq mahnı və rəqləri, aşiq musiqisi qanunauyğunluğundan bəhrələnərək bəstəkarlarımız parlaq, orijinal əsərlər yaratmışlar.

Azərbaycan fortepiano musiqi ədəbiyyatında xalq mahnılarının işləmələri və tərtibatı xüsusi yer tutur.

Azərbaycan musiqi incəsənətinin parlaq nümayəndələrindən biri olan professor Oqtay Məmmədağa oğlu Rəcəbovun (1941-2022) bəstəkarlıq yaradıcılığı, pedaqoji musiqi maariflənmə sahəsindəki fəaliyyəti daim musiqişünasların diqqətini cəlb edir. O.Rəcəbovun əsərlərində milli üslub, Azərbaycan xalq musiqi ənənələrinə istinad açıq şəkildə özünü biruzə verir. Bəstəkarın yaradıcılığı, öz dəsti-xətti, fərdi üslubu, özünəməxsus musiqi dili ilə seçilir. Onun yaradıcılığında Azərbaycan xalq musiqisi ilə müasir musiqi üslubunun birləşməsi xüsusi yer tutur. “O.Rəcəbov bir bəstəkar kimi yaradıcılığında xalq və aşiq musiqisindən, el havalarından, rəqlərdən daim bəhrələnmiş, bu zəngin xəzinədən istifadə edərək gözəl və yaddaqalan əsərlər yazmışdır” [1, s.184-185].

Musiqi pedaqogikasının təşəkkülündə böyük xidmətlər göstərmiş istedadlı bəstəkar pianoçuların diqqətini cəlb edən, texniki imkanlarını, bədii-estetik zövqünü inkişaf etdirən fortepiano əsərinin müəllifidir. “O.Rəcəbov bəstəkarlıqla musiqi pedaqoqu kimi peşələrin sintezini yaratmaq sahəsində də özünəməxsus dəst-xətti ilə seçilirdi. Onun yaratdığı əsərlər mövzu, janr əsasına görə çox böyük maraq doğurur” [3, s.111].

O.Rəcəbovun fortepiano yaradıcılığında xüsusi yeri olan Azərbaycan xalq mahnıları əsasında bəstələdiyi “Azərbaycan xalq mahnıları” məcmuəsinin I cild 2005-ci ildə [6], II cild 2006-cı ildə [7] çap edilərək tədris təpertuarındageniş yer tutur. Hər iki cild də 50 Azərbaycan xalq mahnısının fortepiano üçün işləməsi yer almışdır. I cild də 24, II cild də 26 fortepiano işləməsi təqdim edilir.

“Azərbaycan xalq mahnıları” fortepiano işləmələri haqqında tədqiqatçı E.Hümbətova “O.Rəcəbovun fortepiano əsərlərində xalq musiqisinin təzahür xüsusiyyətləri” məqaləsində qeyd edir: “Xalq mahnı işləmələrində O.Rəcəbov həm bəstəkar, həm də pedaqoq kimi ilk

növbədə ifaçının musiqi-estetik zövqünün formalaşması məsələsinə xüsusi diqqət yetirməsi, ifaçıların xalq musiqisinə maraq və sevgisinin yaranması istiqamətində çalışmışdır” [2, s.51].

I cildə “Gül başmaq”, “Can gülüm can-can”, “Qadan alım”, “Gəl al məni”, “Bağçası barı”, “Neylərsən”, “İki alma”, “Aman nənə”, “Gəldim”, “Telli”, “Xoş gəldin”, “Xoş getdin”, “Bu gecə”, “Söhbət saz ilə”, “Su gəldi”, “Ay yol açın”, “Uca dağlar”, “Apardı sellər Saranı”, “Nar, nar, Nargilə”, “Na-na-nay”, “Ay, dili, dili”, “Halay”, “Yaylıq”, “Süsən sünbül” mahnıları daxil edilib.

İlk pyes kiçik həcmli və period formasındadır. Sol əldə ifa olunan melodiya xalq mahnılarının instrumental müşayiətini xatırladır. Əsərin həcmi reprizalarla qurulmuşdur. Demək olar ki, melodiyanın hər frazası təkrar edilir.

Andante

“Can gülüm can-can” xalq mahnısı əsasında verilən ikinci işləmə 6/8 ölçüdə Andante tempindədir. Onun həcmi birinci işləməyə nisbətən bir qədər genişdir. Qeyd edək ki, nadir hallarda rast gəlinən bu mahnı mərasim folkloru ilə bağlıdır. Bəstəkar həmin nümunəyə müraciət etməsi sanki onu yenidən yaddaşlara qaytarmışdır. İki cümləli period (9-12) eyni musiqi materialı əsasında qurulub. Birinci periodda sağ əlin partiyası, ikinci cümlədə sol ələ keçid edir və sanki fortepiano ifa zamanı bir dialoqu xatırladır.

“Qadan alım” xalq mahnı işləməsində də bəstəkar period formasından istifadə edib. Həzin xarakterli melodiya sağ əlin partiyasında yer alır. Sol əldə isə arpeciolu müşayiət verilib. Olduqca sadə faktura ifaçının fortepiano ifası üçün heç bir çətinlik yaratmır. Hər cümlə repriza vasitəsi ilə təkrarlanır.

“Gəl al məni” xalq mahnısı əsasında olan işləmədə bəstəkar polifonik fakturadan bəhrələnilib. Onun quruluşu ikisəsli polifonik pyesləri xatırladır. 8 xanəlik mövzu əvvəlcə yuxarı, daha sonra isə aşağı səsə keçir.

“Bağçası barı” xalq mahnısı əsasında olan işləmə isə 3 sayılı işləmədə olduğu kimi sadə fakturalı quruluşa malikdir. Həcmi iki cümləli period təşkil edir. Sağ əldə isə arpecio müşayiət edir.

Əvvəlki işləmələrdən fərqli olaraq “Neylərsən” pyesində vals janrına xas faktura və ritmik quruluşdan istifadə edilmişdir. Hamofon – harmonik fakturanın tətbiqi “İki alma” işləməsində davam etdirilir. Pyes 2/4 ölçüsünə əsaslanır.

Məcmuənin xalq arasında məşhur olan “Aman,nənə” xalq mahnısına əsaslanır.Məlumdur ki, bu mahnı dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli tərəfindən xor üçün

işlənmişdir. O.Rəcəbovun işləməsində də xor partiturasına bənzəyən quruluş müşahidə edilir. Çoxsaylı səs qatları əsas melodiyanı müşayiət edərkən, sanki solistlə birgə çıxış edən xoru xatırladır. Xor işləmələrində olduğu kimi, əsas melodiya yuxarı səsə keçir, digər səslərdə isə işləmənin harmonik fonunu yaradan akkordbirləşmələri verilmişdir.

“Gəldim” xalq mahnısı əsasında işləmədə maraqlı melodik məzmun diqqət cəlb edir. Belə ki, işləmə bütövlüklə bir motivin dəfələrlə təkrarı və ritmik variasiya üzərində qurulmuşdur. Sol əlin partiyasında ostinatolu müşayiət verilib.

“Telli” xalq mahnı işləməsində bir prinsipi müşahidə etmək olar. Pyesdə bir cümlənin dəfələrlə təkrarlanması üzərində qurulub.

“Xoş gəldin” fortepiano işləməsində isə musiqinin xarakteri marş janrını xatırladır. Adından da məlum olduğu kimi pyesdə qonaq qarşılamaşı təsvir edilir. İşləmənin fakturası xoral tiplidir və burada kadans vasitəsilə bəstəkar imitasiyalardan istifadə edir. İki cümləli, təkrar quruluşlu period formasındadır.

Onun məntiqi davamı kimi çıxış edən növbəti “Xoş getdin” işləmədə isə sanki əziz insanın gedişindən doğan kövrəklik hiss olunur. Miniatürün fakturasında da marşvarilik lirik mahnı əhval-rihiyyəsi ilə əvzlənir. Bir sıra işləmələrdə rast gəlinən melodiya və arpecio müşayiəti ilə tamamlanır.

“Bu gecə” xalq mahnı işləməsində də davam etdirilir. Lakin həm də melodiyanın növbəti keçidi sol əlin partiyasına keçir. Bu da pyesə bir qədər polifonik əhval-ruhiyyə gətirmiş olur.

Məcmuənin mürəkkəb fakturalı işləmələri əsasən sona yaxın verilmişdir. Burada yer alan “Süsən sümbül”, “Halay”, “Yaylıq”, “Ay dili-dili”, “Na-na-nay”, işləmələrinin həcmi, fakturası, ritmik və melodik quruluşunda, eləcə də ifaçılıq texnikasında mürəkkəblik, əvvəlki pyeslərə nisbətən daha çoxdur. Xüsusilə “Halay” işləməsində tempin tez-tez dəyişməsi dinamik rəqarənglik. “Süsən sümbül” işləməsində soxsəsli faktura, səsaltiların verilməsi və s.misal ola bilər. Bu pyeslər ifaçıdan bir qədər texniki hazırlıq tələb edir.

II məcmuəyə “Evləri var xana-xana”. “Dağ üstündədir bağımız”, “Gülabatın”, “Küçələrə su səpmişəm”, “Bülbüllər oxur”, “Bazarda alma”, “Aman kəklik”, “Aman yar”, “Qubanın ağ alması”, “Sarı gəlin”, “Sarı bülbül”, “Gözəlim sənsən”, “Tello”, “Yaxan düymələ”, “Azərbaycan maralı”, “Girdim yarın bağçasına”, “Gülə-gülə ay xanım”, “Laçın”, “Dağlarda çiçək”, “Ay gözəl”, “Zalım yar”, “Çal oyna”, “Leyla”, “Güloğlan”, “Kəklik”, “Ləli” mahnıları daxil edilib.

“Sarı gəlin” xalq mahnısı əsasında olan işləmə “Şur” məqamının səsdüzümü əsasında təqdim olunub. Mahnının melodiyası bəstəkar tərəfindən çox fərqli, müasir, şəxsi düşüncə tərzilə işlənmişdir. Əsər 4 xanəli giriş ilə başlanır. Mahnının melodiyası tersiyalarla, bəzən sekstalarla verilir. Sol əldə səkkizliklərlə verilən sadə üç səsli arpecio mahnının melodiyasını müşayiət edir. Daha sonra melodiya bas səsinə keçərək sağ əldə onaltılıqların arpecionun müşayiəti musiqini daha da həyəcanlandıraraq hərəkətli ifa tələb edir. Bu pyesi ifa etmək üçün pianoçu artıq müəyyən texniki imkanlara malik olmalıdır. Pedalın tətbiqi mütləqdir. Lakin pedalın istifadəsinə həssaslıqla yanaşılmalıdır. Pianoçunun istəyindən asılı olaraq səslənməyə uyğun olaraq gecikən, tam pedalla yanaşı yarım pedal da tətbiq olunmalıdır. Aksentli notlara, “tenuto” göstərişlərinə əməl olunmalıdır. Bu işləmədə aqogika məsələləri də ön plana çıxır.

Azərbaycan xalq mahnılarının fortepiano üçün işləmələrində özünə yer alan pyeslərin orijinallığı onların yalnız obraz-emosional əhval-ruhiyyəsində deyil, həm də faktura və melodik rəngarəngliyi ilə yanaşı forma ciddiliyində, məqam harmonik ifadə vasitələrinin xüsusi çalarlarında özünü göstərir. Silsilədə parlaq ifadəsini tapmış mahnıvari lirik xarakterli melodiya aparıcı səs və müşayiətə bölünüb.

Beləliklə O.Rəcəbovun “Azərbaycan xalq mahnıları” fortepiano işləmələri həm geniş papulyarlıq qazanmış, həm də az istifadə olunan Azərbaycan xalq mahnılarına müraciət edilmişdir. İki ciddə daxil olan “Azərbaycan xalq mahnıları” fortepiano işləmələri ifaçılıq baxımından sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf prinsipinə əsaslanıb. Bütün bu cəhətlər O.Rəcəbovun “Azərbaycan xalq mahnıları” fortepiano üçün işləmələrində tədris prosesində uğurla istifadə edilməsinə əlverişli şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan musiqi tarixi. V cild. (Elmi redaktor Z.Səfərova). Bakı, Elm, 2020, 668 s.
2. Hübətova E. O.Rəcəbovun fortepiano əsərlərində xalq musiqisinin təzahür xüsusiyyətləri. Bakı, Mədəniyyət jurnalı, 2019, № 1. s.50.
3. Xəlilov V., Kazımov N. Oqtay Rəcəbovu xatırlayarkən. Musiqi dünyası. Azərbaycan Beynəlxalq Elmi Musiqi Jurnalı. Bakı, 2023, 1/94, s. 110-111.

Notoqrafiya:

4. Rəcəbov O. Azərbaycan xalq mahnıları. (Fortepiano üçün işləmələr). I dəftər. Bakı, Çıraq, 2005, 26 s.
5. Rəcəbov O. Azərbaycan xalq mahnıları. (Fortepiano üçün işləmələr). II dəftər. Bakı, Çıraq, 2006, 41 s.

İnternet resursları:

6. URL:<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000120220>
7. URL:<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=vtls000120221>

**ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРТЕПИАННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
КОМПОЗИТОРА ОКТАЯ РАДЖАБОВА СОЗДАННЫХ НА ОСНОВЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН**

Мамедова Гасира Тофик кызы
Резюме

Исполнение фортепианных произведений Азербайджанской народной музыки является одним из актуальных вопросов современности. Исполнение Азербайджанских народных песенных и танцевальных произведений развивает вкус пианистов и формирует национальное музыкальное мышление. К этому разделу можно отнести пьесы композитора О. Раджабова, состоящие из фортепианных обработок азербайджанских народных песен.

В статье фортепианные произведения О.Раджабова созданные на основе Азербайджанских народных песен анализируются на основе с точки зрения жанра, формы, стиля, фактуры, художественно-технических и исполнительских вопросов.

**THE MAIN ASPECTS OF OGTAJ RAJABOV'S PIANO WORKS BASED ON
AZERBAIJANI FOLK SONGS**

Mammedova Qasira Tofiq
Summary

The performance of piano arrangements of Azerbaijani folk music is one of the topical issues of the modern era. The performance of Azerbaijani folk song and dance arrangements develops the taste of pianists and forms national musical thinking. The pieces of composer O. Rajabov, consisting of piano arrangements of Azerbaijani folk songs, can be attributed to this section.

The article analyzes O. Rajabov's piano works based on Azerbaijani folk songs in terms of genre, form, style, texture, artistic-technical and performance issues.

Rəyçi: baş müəllim Nərgiz Haqverdiyeva

GDU-nun "Musiqi fənləri" kafedrasının 28 oktyabr 2024-cü il tarixli kafedra iclasın 5 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 31 oktyabr 2024-cü il